

Är stigande jämviktsarbetslöshet huvudproblemet på arbetsmarknaden?

Slaget mot den bestående höga arbetslösheten bör vägledas av en teori om dess orsaker. En tänkbar förklaring är att jämviktsarbetslösheten stigit och att det därför är den som skall sänkas, en annan är att efterfrågan är för låg och därför skall höjas. Artikeln prövar hållbarheten i hypotesen om ökad jämviktsarbetslöshet, inte genom direkt skattning av jämviktsarbetslösheten, utan genom att på aktuella svenska data undersöka hållbarheten i vissa argument för att så skulle vara fallet. Slutsatsen är att dessa argument inte får stöd och att föreslagna åtgärder som syftar till att sänka jämviktsarbetslösheten följaktligen torde bli verkningslösa i kampen mot arbetslösheten. Det är i stället generella stimulansåtgärder som krävs och sådana bör nu kunna sättas in utan särskilt stora inflationsrisker.

Efter den arbetslöshetschock som drabbade landet 1991–1992 har arbetslösheten kommit att pendla kring 7–8 procent. Tidigare varierade dessa konjunkturbetingade svängningar kring ett medelvärde på 2–3 procent. I Sverige, liksom i många andra länder, tycks således arbetslösheten bita sig fast på hög nivå när den väl av olika skäl hamnar där. Detta brukar tas som uttryck för att jämviktsarbetslösheten stigit¹. Om så är fallet går det inte att sänka arbetslösheten med generellt efterfrågestimulerande medel särskilt långt. Skulle arbetslösheten bekämpas på det sättet kan

den pressas ned till jämviktsarbetslöshetsnivån utan problem, men går man längre med samma metoder antas effekten bli en gradvis stegrad inflationstakt. Det är därför mycket viktigt att avgöra om jämviktsarbetslösheten verkligen stigit. Har den det bör politiken inriktas på att få ned just jämviktsarbetslösheten; har den inte det är utrymmet betydligt större för efterfrågestimulerande penning- eller finanspolitiska stimulansåtgärder.

I dagsläget, när det inte gått mer än ungefär fem år sedan arbetslöshetsnivån höjdes, kan det vara svårt att på empiriska grunder avgöra om jämviktsarbetslösheten verkligen stigit. De försök som hittills gjorts tycks peka på att så skulle vara fallet

RUNE ÅBERG är professor i sociologi vid Umeå universitet och har bedrivit forskning om bl a välfärdsförändringar, skattereformen och olika arbetsmarknadsfrågor.

¹ Andra begrepp som brukar användas synonymt med jämviktsarbetslöshet är "naturlig arbetslöshet" och "NAIRU" som är en förkortning av Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment.

(För sammanfattande bedömning av dessa skattningar och vidare referenser, se SOU [1996:158 s 220]). De direkta försöken att mäta jämviktsarbetslösheten rymmer emellertid ett inslag av cirkeleffekt då ju faktisk arbetslöshetsnivå alltid ingår som element i ekvationerna och därmed tenderar skattningar av jämviktsarbetslösheten att följa den faktiska arbetslöshetsnivån. I stället för att förlita sig på sådana skattningar bör man därför fråga sig vad som kan få jämviktsarbetslösheten att stiga och om de förklaringar som ges har någon giltighet på dagens svenska arbetsmarknad.

En vanligt förekommande förklaring till varför jämviktsarbetslösheten kan stiga tilldelar långtidsarbetslösheten en central roll (Layard m fl [1994, s 74–75]). Tanken är att om arbetslösheten fått stiga till sådana höga nivåer som vi ser idag kommer också långtidsarbetslösheten att stiga därför att de alltför få lediga platserna i förhållande till de arbetslösa skärper konkurrensen och allt fler bland de arbetsökande får leta allt längre innan de lyckas få något jobb. Människor med långa arbetslöshets-tider bakom sig antas gradvis förlora både human- och socialkapital; de förlorar kontakten med arbetslivet och deras sociala relationer ändras; självkänslan avtar och kanske tillägnar de sig en annan livsstil; de lägger ner allt mindre energi på att skaffa ett jobb. För arbetsgivarna kan lång arbetslöshetstid hos den sökande vara en signal på att allt inte står rätt till och därför undvika de långtidsarbetslösa. Ingen vill ha dem. Långtidsarbetslöshet skulle med andra ord kraftigt öka risken för att den arbetslöse inte längre skulle vara anställningsbar. Det är här förklaringen till den stigande jämviktsarbetslösheten skulle kunna sökas – en växande andel av de arbetslösa går inte att anställa när efterfrågan på arbetskraft stiger. Det uppstår då rekryteringsproblem och inflationstenden-ser redan vid höga arbetslöshetsnivåer. Men detta reser den empiriska frågan: hur stor del av de arbetslösa är inte längre anställningsbara?

Ett annat led i resonemanget har att göra med inflödet i långtidsarbetslöshet. Det ses inte enbart som en funktion av bristen på jobb utan också som ett resultat av de arbetslösas sökbeteende. Det i sin tur sammanhänger med möjligheterna att försörja sig på annat sätt än genom arbete. Därför antas tex att ett generöst arbetslöshetsförsäkringssystem bidrar till låg sökaktivitet och höga anspråk och därmed en ökning av långtidsarbetslösheten. På så sätt kan också det generösa arbetslöshetsförsäkringssystemet försämra arbetsmarknadens flexibilitet, höja jämviktsarbetslösheten och öka inflationskänsligheten. Sådana argument har legat bakom kraven på förändringar av vårt arbetslöshetsförsäkringssystem, vilket också har ändrats i enlighet med dessa krav. Tex har ersättningsnivån sänkts från ca 90 procent av lönen till 75 procent; sättet att beräkna ersättningen har ändrats; kvalificeringsperioden skall förlängas och förslag om en bortre gräns för hur länge den arbetslöse skall kunna växla mellan A-kassa och AMS-åtgärder har lagts (SOU 1996:150). Detta reser en annan empirisk fråga: vad avgör om den arbetslöse skall bli kvar i arbetslöshet eller ta sig ur den? Låt mig börja med att försöka besvara den.

Vad säger tidigare forskning om risken att bli långtidsarbetslös?

En central fråga mot bakgrund av ovanstående resonemang är vilken betydelse *ekonomiska incitament* har för sökaktiviteten och vad den i sin tur betyder för chanserna att komma ur arbetslösheten. Det finns en hel del forskning om arbetslöshetsförsäkringens och de ekonomiska incitamentens betydelse för sökaktiviteten. De flesta studier finner visst stöd för att hög ersättningsnivå och lång ersättningstid i arbetslöshetsförsäkringen sänker aktiviteten och höjer anspråken (Se tex Holmlund [1996], Björklund m fl [1995], SOU [1996:51 kapitel 5]). Det finns även experimentella studier i USA där experimentgrupper, till

skillnad från jämförelsegrupper, fått ekonomiska belöningar om de lyckats skaffa jobb. De visar att ekonomiska incitament har en positiv effekt på sökaktivitet och anställning (Meyer [1995]). Också Layard m fl [1995] stöder tanken på att generösa ersättningsystem bidrar till att öka långtidsarbetslösheten och permanenta den höga arbetslöshetsnivån. Här kan även nämnas den forskning som visar på en ökad sannolikhet att lämna arbetslöshet för ett arbete strax innan ersättningsperioden upphör. Ett sådant mönster har man också funnit på svenska data (Carling m fl [1996]), men det är osäkert om det kan tolkas som en effekt av ökad ekonomisk press på de arbetslösa eftersom de med a-kasseersättning i praktiken har haft en utförsäkringsgaranti med möjlighet till rundgång mellan åtgärder och arbetslöshet.

Emellertid har människor som regel också andra bevekelsegrunder än ekonomiska för sin önskan att få ett förvärvsarbete. För många är det fråga om en känsla av delaktighet i samhällslivet, att få en position och ett anseende. Det kan också vara fråga om social gemenskap eller om att få utveckla individuella färdigheter. Här kan också nämnas önskan att undgå den utbredda misstänksamhet mot de arbetslösa och omgivningens nedlåtande attityd mot dem. Till och med 1992, då arbetslösheten stigit kraftigt, fann man i en opinionsundersökning att 70 procent av svenska folket trodde att de flesta arbetslösa hade kunnat få ett jobb bara de ansträngt sig (Svallfors [1996]).

Andra forskare har försökt förklara inlåsning i långtidsarbetslöshet med de sociala och psykologiska effekter som långvarig arbetslöshet visat sig ha (Darity & Goldsmith [1993]). Med stöd av en omfattande forskning som visar att arbetslösheten har allvarliga negativa effekter på det psykiska välbefinnandet menar de att det är just dessa effekter som gör att de långtidsarbetslösa inte längre förmår hävda sig i konkurrensen om jobben, inte att den ekonomiska pressen på dem är för svag.

Passivitet och ibland apati var ju något man fann hos de långtidsarbetslösa i många arbetslöshetsstudier på trettioalet och då kunde man knappast anklaga de ekonomiska bidragen för att utgöra en alternativ försörjningskälla. Också i den svenska debatten hör man ibland att arbetslösheten nu legat kvar på hög nivå så länge att många arbetslösa inte längre skulle komma sig för att söka arbete ens om möjligheterna fanns. Allt detta kan sammanfattande benämnas som de *sociala faktorernas* betydelse för sökaktiviteten.

Nyligen har både svaga ekonomiska incitament och passivering till följd av långtidsarbetslöshet som orsaker bakom låg sökaktivitet ifrågasatts i en studie av Jansson och Harkman [1995]. Med stöd i sina data menar de att det i huvudsak är *möjligheterna* att få ett jobb som bestämmer sökaktiviteten, men goda möjligheter kan under vissa betingelser leda till hög sökaktivitet och under andra till låg. Ju fler lediga platser det finns på den lokala arbetsmarknaden, desto större upplevs chanserna att få ett jobb och desto mer ökar de arbetslösas ansträngningar att få ett. Särskilt stora chanser att lämna arbetslösheten har emellertid den som blivit lovad återanställning hos sin tidigare arbetsgivare. Bland dem kan man inte förvänta särskilt hög sökaktivitet. Just denna återanställningsförväntan är något som ofta förbisetts i tidigare forskning på området.

Möjligheternas motsats är *hindren*. Sådana kan också förekomma. Tex har det visats att de som befinner sig i arbetsmarknadspolitiska åtgärder söker arbete mindre intensivt än de som är öppet arbetslösa. Åtgärderna skall naturligtvis inte ses som hinder för att få ett arbete; syftet är ju det motsatta. Men under tiden den arbetslösa deltar i någon AMS-kurs eller liknande tar naturligtvis den aktiviteten tid och aktivt arbetssökande kan förväntas öka först mot slutet av eller efter kursen. Andra hinder av mer permanent karaktär kan bestå i lokal bundenhet, obsolet kompetens, handikapp etc.

Vad säger aktuella data om risken att bli långtidsarbetslös på den svenska arbetsmarknaden?

Ekonomiska och sociala faktorerer liksom möjligheter och hinder kan alla antas påverka den arbetslöses sökaktivitet. Hur det ser ut i verkligheten skall studeras med hjälp av ett slumpmässigt urval av arbetslösa och personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Urvalet på 3 500 personer drogs i slutet av januari 1996 ur HÄNDEL-databasen vid Arbetsmarknadsstyrelsen. Det är en databas där alla arbetslösa och de "händelser" eller de åtgärder de kommer i kontakt med som arbetslösa registreras. En telefonintervju genomfördes med urvalet. Den handlade bl a om ekonomi, arbetsmotivation, psykiskt välbefinnande, framtidstro, anspråk och sökbetaende. Svarefrekvensen blev 74 procent. Endast 7 procent vägrade svara. Uppgifter om sådant som registreringstider, åtgärder, yrkeserfarenhet, utbildning, handikapp, medborgarskap, kön, arbetslöshetskassa och eventuell avregistreringsorsak har hämtats från HÄNDEL. För sådana uppgifter finns inget bortfall. Emellertid förflöt en tid, upp till två månader, mellan det att urvalet drogs och intervjun gjordes. Under den tiden hade några hunnit få arbete. Dessutom finns en viss eftersläpning i registreringen varför några inte heller var arbetslösa vid själva urvalstillfället. Somliga var också registrerade men betraktade sig inte längre själva som arbetssökande då de t ex påbörjat studier eller av annat skäl gett upp sökandet. Frågor om sökbetaende har endast ställts till dem som vid intervjutillfället sade sig vara öppet arbetslösa eller deltagare i någon arbetsmarknadspolitisk åtgärd. De svarande i den gruppen uppgick till 1 806 personer.

Data har analyserats utifrån en modell där jag tänker mig vägen från arbetslöshet till arbete i tre steg och där sökprocessen ses både från den arbetslöses och arbetsgivarens perspektiv. Det första steget är den arbetslöses egna ansträngningar att finna

ett arbete, här mätt med den tid som läggs ned på att söka jobb. Detta betraktas som en funktion av individens motivation och förutsättningar. Det andra steget är att faktiskt få kontakt med någon arbetsgivare. Här spelar inte bara individens egna ansträngningar en viktig roll utan också arbetsgivarnas benägenhet att låta sig kontaktas. För dem är det knappast någon mening att träffa någon som de på förhand vet att de inte vill anställa. Det tredje steget är själva anställningen, ett beslut som fattas av arbetsgivaren och helt styrs av dennes preferenser. Sålunda kan de faktorer som starkt påverkar individens sökbetaende vara helt andra än de som påverkar chanserna att få ett jobb.

I enlighet med denna analysmodell har tre regressionsanalyser genomförts. Beroende variabel i den första analysen är antalet timmar som lagts ned på att söka jobb de senaste två veckorna; i den andra är det antalet arbetsgivarkontakter de senaste två veckorna och, i den tredje, sannolikheten att cirka fem månader efter intervjun ha fått ett jobb. Det innebär att personen avregistrerats som arbetssökande därför att fast eller tillfällig anställning erhållits. *Tabell 1* sammanfattar resultaten från analyserna. De oberoende variabelerna vid varje analys är dels sådana som indikerar ovan behandlade faktorer och som enligt tidigare forskning visat sig påverka sökbetaende och jobbchanser, dels en del andra individegenskaper som kan tänkas ha betydelse i sammanhanget som t ex ålder, kön, civilstånd etc. I tabellen framgår vilka variabler som ingår i analysen och i vilken riktning sambanden går. Variablerna är ordnade efter styrkan i det statistiska sambanden och de som ej har signifikanta samband med de beroende variabelerna redovisas längst ner i tabellen. (Variabler som tryckts med fet stil har p-värden $<0,001$, de kursiverade har $p < 0,01$ och de med vanlig text har p-värden $< 0,05$. Analysens siffervärden liksom en fullständig beskrivning av variabelerna redovisas i Åberg [1996]).

Tabell 1 Olika faktorerers samband med sökaktivitet och jobbchanser

Timmar till arbetssökande	Antal arbetsgivarkontakter	<i>Fått arbete ca fem månader efter intervjun</i>
Vakanser på den lokala arbetsmarknaden (+)	Timmar till arbetssökande (+)	Räknade med återanställning (+)
I AMS-åtgärder (-)	Räknar med återanställning (+)	Registreringstid innevarande period (-)
Ålder (högst i medelåldern)	Medborgarskap (få kontakter för utomeuropéer)	Arbetsorientering (+)
Ekonomiska svårigheter (+)	<i>Kön (fler kontakter för män)</i>	Kön (+)
Utbildningens längd (+)	<i>Fatalism (-)</i>	Yrkeserfarenhet (+)
Arbetsorientering* (+)	<i>Psykiskt välbefinnande (-)</i>	Utbildning i sökt yrke (+)
Räknar med återanst (-)	<i>Yrkeserfarenhet (+)</i>	I AMS-åtgärder (-)
<i>Fatalism** (-)</i>	<i>Arbetsorientering (+)</i>	
<i>Lokal bundenhet (-)</i>		
<i>Utbildning i sökt yrke (+)</i>		
<i>Psykiskt välbefinnande*** (-)</i>		
<i>Ej statistiskt signifikanta samband</i>		
Kön	Utbildningens längd	Handikapp (-)⁺
Handikapp	Vakanser på den lokala arbetsmarknaden	Arbetslöshet på den lokala arbetsmarknaden (-)⁺
Sammanlagd registreringstid	Registreringstid, innevarande period	Fatalism
Civilstånd	Handikapp	Utbildningens längd
Registreringstid, innevarande sökperiod	Utbildning i sökt yrke	Har a-kassa
Kvalifikationsanspråk	Ålder	Ekonomiska svårigheter
Yrkeserfarenhet	Kvalifikationsanspråk	Ålder
Medborgarskap	Flyttningsbenägenhet	Timmar till arbetssökande
Har a-kassa	I AMS-åtgärder	Civilstånd
	Civilstånd	Medborgarskap
	Sammanlagd registreringstid	Flyttningsbenägenhet
	Har a-kassa	Sammanlagd registreringstid
	Ekonomiska svårigheter	Psykiskt välbefinnande
		Kvalifikationsanspråk

* Arbetsorientering har mätts med den i andra sammanhang beprövade Work Involvement Scale (WIS-skalan) som bygger på sex frågor om det sociala värdet av att ha ett jobb.

** Fatalism, ett mått som bygger på fyra frågor om framtidstro och möjligheter att själv göra något åt sin situation.

*** Psykiskt välbefinnande, ett index baserad på tolv frågor från det i andra sammanhang beprövade frågebatteriet General Health Questionary som består av tolv frågor om det psykiska välbefinnandet. Av avaren på dessa har den sk GHQ-skalan konstruerats.

⁺ Variablerna är nära nog signifikanta enligt de valda kriterierna (p är här 0,06)

I *tabell 1* kan man utläsa att de arbetslösa ansträngningar att skaffa ett arbete till stor del sammanhänger med alla de faktorer som den tidigare forskningen pekat på som betydelsefulla. I första hand är det möjligheterna i form av många vakanser på den lokala arbetsmarknaden som höjer sökaktiviteten medan deltagande i arbetsmarknadspolitiskt program och förväntan om återanställning sänker den. Möjligheter och hinder har den största betydelsen för sökaktiviteten.

Om man uppbär A-kasseersättning eller inte tycks inte spela någon roll men ju större svårigheter man har att få ekonomin att gå ihop, desto mer tid lägger man ner på att söka jobb. Man söker också mer om man tillmäter arbetet i sig (arbetsorientering) ett stort värde. Psykologiska variabler som psykiskt välbefinnande och tron på möjligheterna att själv kunna förändra situationen till det bättre (d v s variabeln "fatalism") har också samband med sök-beteendet. Lågt psykiskt välbefinnande kan ha många orsaker men en är avsaknaden av ett jobb vilket sannolikt förklarar varför sökaktiviteten är större bland dem med lågt psykiskt välbefinnande än bland dem med högt. Troligen har detta också med det sociala trycket att göra. Något stöd för misstanken att försämrat psykiskt välbefinnande hos långvarigt arbetslösa gjort dem handlingsförlamade finner vi således inte. Ekonomiska såväl som sociala motiv är alltså båda viktiga drivkrafter bakom sök-beteendet. Därutöver är det i medelåldern som sökaktiviteten är störst. Även arbetslösa som investerat i lång utbildning anstränger sig mer än andra för att få ett arbete. Ju mindre lokalt bunden den arbetslöse är, desto högre är sökaktiviteten.

Det kanske viktigaste resultatet, med tanke på förslaget om en "bortre parentes" för a-kasseersättning, är emellertid att det inte finns något signifikant samband mellan den tid individen varit arbetslös och den tid som läggs ner på att söka jobb, allt annat konstant. Detta är i linje med

Jansson och Harkmans [1995] resultat. De som har vistats länge i arbetslöshetskön har samma sökaktivitet som de som bara varit där en kort tid. De långtidsarbetslösa anstränger sig fortfarande lika mycket som andra för att få ett jobb.

Att ha haft kontakt med någon arbetsgivare är ett steg närmare anställning än att bara lägga ner tid på att söka. I denna del av sökprocessen kan också arbetsgivarnas preferenser och beteenden ge visst utslag. Om kontakten innebär personligt besök kräver det rimligen arbetsgivarens medgivande². I huvudsak har den som lägger ner mycket tid på att söka arbete också fler arbetsgivarkontakter än de som lägger ner lite tid. Det gäller inte utomeuropeiska invandrare som har få kontakter i förhållande till söktiden. De som räknar med återanställning har däremot relativt ofta kontakt med arbetsgivare, sina tidigare får man förmoda.

De psykologiska variablerna har också betydelse ifråga om arbetsgivarkontakt. Utöver den effekt de har på den tid som läggs ner på sökandet så påverkar de också sökandets målinriktning. Hög arbetsorientering liksom lågt psykiskt välbefinnande innebär ökad sannolikhet för att den arbetslöse skall få kontakt med en arbetsgivare medan missmod och fatalism leder till motsatsen. Något fler kontakter än det som förklaras av söktid har också män.

Det tredje steget är att faktiskt få ett jobb. På det utfallet har arbetsgivarnas preferenser större betydelse än vad de har för arbetsgivarkontakter. Här visar det sig att de som lovats återanställning också har fått det. I det urval som arbetsgivarna gör är också sådana kvalifikationskriterier som yrkesutbildning och erfarenhet i sökt yrke betydelsefulla. Men det verkar också

² Arbetsgivarkontakter har mätts så att även "svar på annons" ingår vilket innebär att det inte enbart är fråga om anställningsintervjuer, något som hade varit önskvärt. Det är därför inte förvånande att sambandet mellan sökaktivitet och arbetsgivarkontakter är mycket starkt.

vara mycket viktigt att den arbetssökande har en stark arbetsorientering. Detta återspeglar sig säkert i individens uppträdande och påverkar arbetsgivarnas beslut. Det pekar på vikten av att ge ett positivt intryck när man söker jobb, vilket påvisats i andra undersökningar (AMS [1992], Behrentz och Delander [1995]).

Analysen visar också att kvinnor har lägre chanser än män att få jobb. Om det beror på att de befinner sig på delarbetsmarknader där chanserna är sämre eller något annat är svårt att säga. Andra som har små jobbchanser, trots att det inte här är statistiskt säkerställt, är handikappade och invandrare. Att de som var i arbetsmarknadspolitiska åtgärder vid intervjutillfället har haft lägre chans att få ett jobb än andra arbetslösa får inte tolkas så att åtgärderna motverkar jobbchanserna då somliga av dem just påbörjat en åtgärd vid intervjutillfället och fortfarande är kvar där cirka fem månader senare då våra sysselsättningsdata insamlades.

Det som emellertid har den starkaste sorteringseffekten, fränsett löfte om återanställning, är den tid den arbetslöse varit arbetslös. Ju längre arbetslösheten varat, desto mindre är chansen att få ett jobb. Som visats, ligger förklaringen inte i att personer med lång arbetslöshetstid trappat ner den tid de använder till att söka jobb eller, alternativt, att personer som inte varit särskilt arbetsmotiverade och aktiva i sitt sökande blivit kvar och kommit att utgöra de långtidsarbetslösa. En alternativ förklaring är att lång arbetslöshetstid är något som arbetsgivare tar som ett varnings-tecken och därför undviker de långtidsarbetslösa. De långtidsarbetslösa själva tror att det är så (Tabell 2). Det som emellertid talar mot den förklaringen är att det endast är längden på den innevarande arbetslöshetsperioden som har denna negativa sorterings-effekt och inte den sammanlagda arbetslöshetstiden. Dessutom är ju långtidsarbetslöshet mycket vanligt förekommande under massarbetslöshet och borde då inte ha samma signaleffekt som under

full sysselsättning. Det gör en ren strukturell förklaring till den mest sannolika. Då arbetslösheten är mycket hög söker många arbetslösa jobb på delarbetsmarknader, yrkesmässigt och geografiskt avgränsade, där inga jobb finns att få. Då det är över-skott på sökande på praktiskt taget alla andra delarbetsmarknader är det också svårt att ta sig över till någon ny marknad och där, utan yrkeserfarenhet på området, hävda sig. Kraven hos arbetsgivarna kan också höjas. Hög arbetslöshetsnivå kan på det sättet leda till varaktighetsberoende. Att arbetslösheten på den lokala arbetsmarknaden visar sig ha betydelse för jobbchanserna stöder också det resonemanget.

Sammanfattningsvis tyder dessa data på att de arbetslösas sökaktivitet i första hand påverkas av de chanser de upplever sig ha men också ekonomiska såväl som sociala motivationsfaktorer har betydelse. Sökaktivitet bestämmer till stor del antalet arbetsgivarkontakter men redan här kan ett visst mått av selektion skönjas, främst vad gäller etnicitet, kön och psykologiska faktorer. Beträffande faktisk anställning spelar också dessa psykologiska faktorer en viktig roll liksom traditionella kvalifikationskriterier. Men också här är ett "icke-samband" det kanske viktigaste resultatet, nämligen att om de objektiva chanserna att få ett jobb är dåliga tycks detta inte kunna motverkas av ökad sökaktivitet från individens sida. Man skulle kunna säga att marginalavkastningen av sökandet under sådana betingelser är mycket låg. Det finns nämligen inget statistiskt säkerställt samband mellan sökaktivitet och jobbchans, givet kvalifikationer, ålder, kön m m.

Hur anställningsbara är de långtidsarbetslösa?

Utflödet ur arbetslösheten är, som visats, inte helt slumpmässigt. Men om varaktighetsberoendet i stort sett är en funktion av arbetslöshetens nivå, vilket är en rimlig

hypotes utifrån de tidigare redovisade resultaten, kan man ändå anta att långtidsarbetslöshet drabbar relativt blint. När arbetslösheten bitit sig fast på de höga nivåer som vi har i Sverige idag är det inte orimligt att anta att även de långtidsarbetslösa till stor del är fullvärdig arbetskraft. För att få arbete måste man befinna sig nära, både socialt och geografiskt, de lediga jobben. Långtidsarbetslöshet har då ett samband med anställningsbarhet endast i den meningen att det inte finns tillräcklig efterfrågan, lokalt och nationellt, på den kompetens många arbetslösa besitter och många av dem blir då långtidsarbetslösa. Följaktligen är långtidsarbetslösa överrepresenterade på orter med hög arbetslöshet och i branscher där många jobb försvunnit, tex bland kommunalanställda, byggnadsarbetare, metallarbetare, industritjänstemän och handelsanställda. Men den intressanta frågan är om dessa personer skulle kunna få arbete igen om efterfrågan på arbetskraft skulle stiga till de nivåer som gällde för några år sedan då vi hade full sysselsättning. En sådan efterfrågeökning skulle naturligtvis inte komma precis där jobben tidigare försvann utan på delvis andra områden vilket skulle kräva ökad rörlighet på arbetsmarknaden. Men det blir i så fall en rörlighetsökning som inte bara de arbetslösa kommer att svara för utan till övervägande delen något de redan anställda bidrar med. Deras möjligheter till jobbyten ökar och vakanskedjor skulle uppstå med ett ökat inflöde av lediga jobb som följd vilket i sin tur skulle underlätta anpassningsprocessen.

Men hypotesen om den ökade jämviktsarbetslösheten säger att detta inte skulle hjälpa därför att de långtidsarbetslösa under arbetslöshetstiden tappat självförtroende, förlorat arbetsmotivation och slutat anstränga sig för att få något jobb. Arbetslöshetsersättningen gör det möjligt för dem att leva drägligt ändå. Men, som visats, så avtar inte sökaktiviteten med arbetslöshetstidens längd eller om den arbetslösa har a-kasseersättning eller inte.

Det finns således starka skäl att närmare studera om de långtidsarbetslösa kommit att skilja sig på något avgörande sätt från andra arbetslösa. Åtminstone i massarbetslöshetssituationer som den landet nu är inne i finns anledning att inte ta för givet att så skulle vara fallet. För att belysa frågan har, i *tabell 2*, de långtidsarbetslösa jämförts med personer som inte har så lång arbetslöshetstid bakom sig. Jämförelsen avser sådana för resonemanget viktiga förhållanden som psykiskt välbefinnande, arbetsmotivation, sökbeteende, anspråk och kvalifikationer.

I tabellen har de arbetslösa indelats i tre grupper: de korttidsarbetslösa, en "mellangrupp" och de långtidsarbetslösa. De *korttidsarbetslösa* är personer som varit arbetslösa mindre än sex månader och de har inte heller tidigare haft någon längre arbetslöshet bakom sig. I huvudsak är de "nya" arbetslösa. *Mellangruppen* har innevarande period varit arbetslös mer än sex månader men mindre än tre år. Dock kan deras tidigare arbetslöshetshistoria variera högst avsevärt, från att aldrig tidigare ha varit arbetslös till att ha varit det flera gånger och sammanlagt lång tid. Här återfinns bl a de som av olika skäl ofta växlar mellan kortvariga jobb och arbetslöshet. De *långtidsarbetslösa* har innevarande period varit arbetslösa minst tre år men kan också ha tidigare arbetslöshetstillfällen bakom sig. Denna grupp består nästan enbart av personer som har arbetslöshetsersättning och som under sin arbetslöshetstid växlat mellan att vara öppet arbetslösa och delta i något arbetsmarknadspolitiskt program. Det är personer som dessa som skulle ha drabbats av en bortre parentes för a-kasseersättning.

Tabell 2 visar att de långtidsarbetslösa är väl medvetna om sina dåliga utsikter på arbetsmarknaden. De tror inte på sina möjligheter i framtiden och de tror, oftare än andra arbetslösa, att arbetsgivarna undviker dem därför att de är långtidsarbetslösa. Deras psykiska välbefinnande är sämre än andra arbetslösas och deras familjerelatio-

Tabell 2 Livssituation, synen på arbete och jobbchanser bland arbetslösa och personer i åtgärder efter arbetslöshetstid.

(Procent i varje arbetslöshetsgrupp som instämmer i påståenden.)

	Arbetslöshetens varaktighet		
	Kort	Medellång	Lång
Livssituation			
– lågt psykiskt välbefinnande*	31	38	50
– tror ej på hyfsat jobb & ordnad tillvaro i framtiden	4	7	17
– försämrad relation till sambo	9	15	22
Arbetsorientering			
– hög arbetsorientering**	39	43	44
– skulle arbeta efter storvinst	60	63	65
Anspråk			
mycket viktigt			
– att bo kvar	50	50	52
– att jobbet motsvarar egna kvalifikationer	24	21	25
– lägsta månadslön, medelvärde	12 200	12 535	12 400
Kvalifikationer och personliga egenskaper			
God erfarenhet i sökt yrke	59	48	46
Har utbildning i sökt yrke	55	54	59
Endast förgymn utbildning	35	32	32
Mer än 5 års eftergymn. utb.	3	1	3
Har något handikapp	4	9	19
Utomeuropeisk medborgare	3	5	7
<25 år	23	22	5
>54 år	13	11	22
Andel män	53	53	61
Sökaktivitet			
– timmar till arbetssökande	5,4	4,3	5,2
– antal arbetsgivarkontakter	1,7	1,4	1,5
Har sökt jobb genom att ofta			
– ta eget initiativ	18	21	27
– svara på annons	12	18	20
– ta hjälp av bekanta	20	19	20
Lokal arbetsmarknad			
– alla arbetslösa/befolkningen (%)	12,7	13,5	14,1
Jobbchans			
Anställda ca fem månader efter intervju	13	13	2
Tror att arbetsgivare undviker långtidsarbetslösa	19	21	36
Antal	245	1232	265

* Höga värden på GHQ-skalan. Se fotnot tabell 1.

** Höga värden på WIS-skalan. Se fotnot tabell 1.

ner utsätts för hårda påfrestningar. De saknar ett jobb men deras önskan att få ett är lika stark som hos andra arbetslösa. Inte heller har de särskilt höga anspråk, vare sig det gäller bostadsort, kvalifikations-

krav eller lön. De har lika goda kvalifikationer vad gäller utbildning som andra arbetslösa. Men de är äldre, lider oftare av något handikapp och har oftare utomeuropeiskt medborgarskap. Inte minst viktigt i

sammanhanget är dock att deras ansträngningar att skaffa ett jobb är lika stora som hos andra arbetslösa. Trots misslyckanden och den mörka framtidssynen har de inte gett upp och passiviserats. De flesta av dem borde kunna anställas om de bara fick chansen.

Orsaken till att vissa blir långtidsarbetslösa kan delvis ligga i individfaktorer som vi inte lyckats fånga i våra data, men mera troligt är att förklaringarna står att finna i förhållanden utanför den arbetslöse själv. De lokala arbetsmarknaderna är sämre för de långtidsarbetslösa än för de korttidsarbetslösa och den totalt sett höga arbetslöshetsnivån reducerar rörlighetschanserna för alla avsevärt. På många delarbetsmarknader finns inga jobb alls och på andra finns nästan alltid fler sökande än lediga jobb. Som nämnts, kan många då hamna i långa arbetslöshetstider och ändå vara fullvärdig arbetskraft. Arbetsgivarnas krav kan under sådana förhållanden också skruvas upp. En viktig slutsats som bör kunna dras från dessa data är att de långtidsarbetslösas ansträngningar, önskningar och krav knappast utgör problemet. Det står att finna i bristen på jobb.

Slutsatser och diskussion

Den bild av de arbetslösa och deras sökbeende som här presenterats leder mig till slutsatsen att "flexibilitetsreformer" i kampen mot arbetslösheten, motiverade med att jämviktsarbetslösheten skulle ha stigit, har små utsikter att lyckas. En ökad ekonomisk press på de arbetslösa skulle möjligen öka deras sökaktivitet något, men mot bakgrund av den låga arbetskraftsefterfrågan, inte förbättra deras chanser att få något jobb. Strand (1996) har visat att det försämrade psykologiska välbefinnandet som följer på långvarig arbetslöshet i första hand tycks bero på ökad ekonomisk stress. I så fall riskerar en ökad ekonomisk press på de arbetslösa att leda till ökade sociala problem och det troligen utan att det uppstått några positiva syssel-

sättningseffekter. En annan tanke i flexibilitetsstrategin är att försämrade ersättningsvillkor för de arbetslösa i kombination med avregleringar skulle skapa förutsättningar för tillväxt av låglönejobb med varierande varaktighet och arbetstider. Huruvida man genom den mekanismen skulle kunna sänka arbetslösheten går naturligtvis inte att bedöma utifrån de data som här presenterats. Det enda man kan konstatera är att de långtidsarbetslösas anspråk inte verkar vara särskilt höga, vilket naturligtvis inte hindrar att de skulle gå att sänka dem ännu mer. Vad det skulle ge i form av fler jobb och lägre arbetslöshet kan mig veterligen ingen svara på. En gissning är att det skulle krävas kraftigt sänkta löner för vissa jobb och stora förändringar i arbetsrätt och fackligt inflytande på lönebildningen för att det skulle bli några nämnvärda effekter.

Vad skulle då hända om man försökte bekämpa arbetslösheten med en mer expansiv ekonomisk politik? Sannolikt skulle det innebära att de arbetssökande ökade sin sökaktivitet och de nya vakanserna skulle fyllas snabbt. Som visats är det i första hand tillgången på jobb som bestämmer sökaktiviteten. Vidare är majoriteten av de arbetslösa, även långtidsarbetslösa, både arbetsmotiverade och anställningsbara. En ökad efterfrågan skulle öka rörligheten på arbetsmarknaden liksom effektiviteten i de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Det är under sådana betingelser den politiken kommer till sin rätt och kan då bidra med att öka flexibiliteten på arbetsmarknaden. Det innebär också att en generell efterfrågeökning sannolikt inte skulle föra med sig att inflationen sköt fart igen; i varje fall är det inte troligt att så sker på grund av trögheter på arbetsmarknaden. Det är svårt att finna belägg för att jämviktsarbetslösheten på grund av en stelnad arbetsmarknad skulle ha höjts avsevärt. Det borde nu vara dags att inta en mindre kategoriskt avvisande hållning till tanken på ökade ekonomiska stimulanser i kampen mot arbetslösheten. Det är enligt

min mening i de makroekonomiska ramarna och betingelserna som lösningen på arbetslöshetsproblemet i första hand bör sökas, inte genom åtgärder som syftar till att sänka en jämviktsarbetslöshet vars nivå är obestämd.

Referenser

- AMS [1992], *Kompetensbehov, kvalifikationskrav och rekrytering till lediga platser*, Rapport från utredningsenheten, nr. 4.
- Behrenz, L, & Delander, L, [1995], *Arbetsgivares rekryteringsbeteende*, Stencil, CAFO, Högskolan i Växjö.
- Björklund, A, Edin, P-A, Holmlund, B, & Wadensjö, E, [1996], *Arbetsmarknaden*, SNS Förlag.
- Carling, K, Edin P-A, Harkman, A & Holmlund, B, [1996], Unemployment Duration, Unemployment Benefits, and Labor Markets Programs in Sweden, *Journal of Public Economics*, vol 59, s 313–334.
- Darity, W, & Goldsmith, A H, [1993], Unemployment, social psychology, and unemployment hysteresis, *Journal of Post Keynesian Economics*, vol. 16, pp 55–71.
- Holmlund, B, [1996], Arbetslöshetsförsäkring och arbetslöshet, *Ekonomisk Debatt*, årg 24, s 353–368.
- Jansson, F, & Harkman, A, [1995], Vad bestämmer sökaktiviteten? *Arbetsliv och Arbetsmarknad*, nr 1, s 99-111.
- Layard, R, Nickell, S, & Jackman, R, [1994], *The Unemployment Crises*, Oxford University Press.
- Meyer, D B, [1995], Lessons from the U.S. Unemployment Insurance Experiments, *Journal of Economic Literature*, pp. 91-131.
- SOU 1996:51, *Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag*, Delbetänkande i ARBOB-utredningen, Norstedts.
- SOU 1996:150, *En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring*, ARBOM-utredningens slutbetänkande, Norstedts.
- SOU 1996:158, *Sverige och EMU*, EMU-utredningen, Norstedts.
- Strand, M, [1996], *Unemployment and economic stress*, Working Paper no 4, LUS-projektet, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Svallfors, S, [1996], *Välfärdsstatens moraliska ekonomi*, Borea.
- Åberg R [1996] *Långtidsarbetslöshet, jobbchanser och inflationshot*, LUS-projektet, Working paper No 2, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.